

a preko njega i dijela Novigradskog mora natrag do Novigrada. Taj je distrikt graničio s teritorijem stare hrvatske župe Luka, sa sjeverozapadne strane s Ljubaškim distriktom, na jugozapadu s Ninskim distriktom, a na jugu sa Zadarskim distriktom. Granice nisu uvijek bile iste, a Novigradski distrikt je spadao pod jurisdikciju zadarskog kneza. Nadalje autor u ovoj radnji navodi sela Novigradskog distrikta, njihov popis i broj (55) donosi i na posebnoj karti, imena ponekih stanovnika iz predturskog vremena, imena posjednika i posjeda koji su pripadali starom hrvatskom plemstvu te imena nekih zadarskih plemića i građana. Također donosi i imena nekih crkvenih ljudi i crkava. Govori i o stanovništvu i novonastalim selima nakon turskog povlačenja s navedenog područja. Za neka mjesta je doneseno više, a za neka manje podataka, uglavnom arhivskih.

Prva četiri rada u ovom broju *Radova* označena su kao izvorni znanstveni radovi, dok je peti ocijenjen kao stručni. Na kraju je doneseno i »In memoriam« dr. Vjekoslavu Maštroviću (1913—1986), dugogodišnjem direktoru i zaslužnom članu Instituta JAZU u Zadru. Životni put i rad ovog društveno-kulturnog i znanstvenog radnika grada Zadra i šire opisala je autorica trećeg priloga u ovom broju *Radova*, dr. Tereza Ganza-Aras.

Nadajmo se da će »Radovi Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Zadru« nakon duže stanke nastaviti redovno izlaziti i opravdati slavu dosad izašlih brojeva.

Milko Brković

PASMANSKI ZBORNIK — Otok Pašman kroz vjekove i danas (Zbornik sa znanstvenog skupa održanog u Zadru 2—4. prosinca 1981), Sveučilište u Splitu — Filozofski fakultet u Zadru, Skupština općine Biograd na moru, Zavičajni muzej, Posebna izdanja sv. 6, Zadar 1987, str. 381.

U jesen 1980. godine Komisija za znanstveni rad Filozofskog fakulteta u Zadru inicirala je projekt pod nazivom »Regionalna istraživanja« s ciljem da se na povremenim znanstvenim skupovima interdisciplinarnim pristupom obrade manje teritorijalne jedinice zadarske regije. Prvi projekt »Otok Pašman kroz vjekove i danas« ostvaren je suradnjom spomenute komisije, Zavoda za povijesne znanosti te Skupštine općine Biograd na moru, kojoj pripada i otok Pašman. Znanstveni skup održan je u Zadru od 2. do 4. XII. 1981. godine, ali su rezultati, tj. referati sudionika o povijesti i sadašnjosti otoka Pašmana objavljeni tek nedavno u okviru posebnih izdanja Filozofskog fakulteta u Zadru i Zavičajnog muzeja u Biogradu. Budući da je interdisciplinarno proučavanje bilo osnovna zadaća znanstvenog skupa, 21 objavljeni referat pruža nam široko zasnovani pregled prošlosti i sadašnjosti otoka Pašmana s obzirom na njegove društveno-povijesne, gospodarske, kulturno-prosvjetne, etnografske, lingvističke i druge osobitosti.

Nakon kratkog uvodnog poglavlja Uredničkog odbora (str. 5—6) Stjepan Antoljak u radu »Kritički osvrt na dosadašnja istraživanja i saznanja o otoku Pašmanu« (str. 7—23) upozorava na dosadašnje rezultate medijevistike u proučavanju postanka i razvoja toponimâ otoka i mjesta Pašmana te donosi popis starih mjesta i naselja na Pašmanu sređen kronološki prema njihovom pojavljivanju u izvorima. Služeći se isključivo izvornom arhivskom građom, autor razmatra niz problema iz historijske topografije ranosrednjovjekovne hrvatske povijesti povezane s otokom Pašmanom.

U prilogu »Otok Pašman u prapovijesti« (str. 25—73) S. Batović daje sažet pregled dosadašnjih istraživanja i pregled prethistorijskih ostataka na otoku Pašma-

nu. Autor napose razmatra rezultate vlastitih istraživanja pašmanskih gradina brončanog i željeznog doba, upozoravajući na prirodno-geografske uvjete njihovog smještaja i okupljanja, posebnosti domaće kulture i porijeklo uvezene robe te sličnosti sa željeznodobnom kulturom cjelokupne Liburnije izraženom u istovjetnom načinu sahranjivanja. Prilog je obogaćen brojnim crtežima i fotografskim materijalom, tabelnarnim pregledima i bogatom bibliografijom.

Radom »Srednjovjekovni umjetnici na Pašmanu« (str. 75—94) I. Petricioli na osnovi izvornog arhivskog i slikovnog materijala upozorava na prisutnost i djelovanje domaćih i talijanskih graditelja i slikara u benediktinskom samostanu u Čokovcu kraj Tkona i franjevačkom samostanu u Kraju, služeći se spisima zadarskoga notarskog arhiva autor donosi dokumente o gradnji sveučilišta, crkava i obrambenih objekata (kula) na otoku za ondašnje istaknute zadarske građanske i patricijske obitelji (Venturin, Grisogono).

Nakon kratkog prikaza prisutnosti benediktinaca samostana Sv. Kršćvana u Neviđanima, J. Kolanović u radu »Benediktinci na Pašmanu« (str. 95—107) razmatra razvoj opatije Sv. Kuzme i Damjana na Čokovcu u razdoblju samostalne uprave od XII. stoljeća do tridesetih godina XV. stoljeća te od prelaska pod sistem »komende« do ukinuća u vrijeme francuske uprave u Dalmaciji početkom XIX. stoljeća. Opširno prikazujući gospodarsko i kulturno značenje (glagoljaštvo) te benediktinske opatije, autor upozorava na razdoblja kriza i stagnacija u svakodnevnom životu samostana, napose u doba politički nesigurnih prilika u kontinentalnom zaleđu uvjetovanih turskim provalama, kao i zbog udaljenosti i oslabljenog interesa komendatora, učestalih sporova s težacima i osipanja članstva unutar same redovničke zajednice.

Prikazujući ukratko dosadašnje historiografske rezultate o povijesti otoka Pašmana (C. F. Bianchi, L. Jelić, L. Kos, V. Cvitanović, L. Marčić itd.) E. Peričić u radu »Presjek kroz povijest otoka Pašmana« (str. 109—128) prikazuje njegov razvoj od prvih spominjanja u djelu rimskog pisca Plinija Starijeg 79. godine, preko razdoblja bizantske uprave, srednjovjekovne hrvatske narodne dinastije i mletačkog vrhovništva do francuske okupacije i nastupa austrijske vlasti u Dalmaciji. Autor se napose bavi postankom i povijesnim razvojem pojedinih pašmanskih naselja, gospodarskom djelatnošću stanovništva, te značajem Pašmanskog kanala kao plovidbeno-prometnog i strateškog čvorišta sjevernodalmatinskog, a posebice zadarskog, arhipelaga.

Povijesnom topografijom i toponimijom pašmanskih posjeda samostana Sv. Ivana krajem XI. stoljeća i njegova nastavljača, samostana Sv. Kuzme i Damjana početkom XII. stoljeća na osnovi opisa zemljišnih posjeda u samostanskom kartularu Policorionu, bavi se V. Jakić-Cestarić (str. 129—160). Lingvističkom analizom zabilježenih toponima autor utvrđuje njihov smještaj i transformaciju latinskih toponima (vallis Pagnana, vallis Sustina) u današnje hrvatsko nazivlje (Poljena, Svastin). U zaključnom poglavlju autor donosi ispravke i dopune toponima i podataka zabilježenih u jednom popisu samostanskih parcela na Pašmanu početkom XIII. stoljeća, koji su nečitljivi u prijepisima Policoriona iz XIV. stoljeća.

Historijskom toponomastikom otoka i naselja Pašmana na osnovi pisanih izvora od X. stoljeća do najnovijeg vremena bavi se M. Granić u prilogu »Nazivi naselja otoka Pašmana« (str. 161—170). Razmatrajući nazivlje čitavog otoka te svakog pojedinog pašmanskog naselja, autor iznosi različite varijante zabilježenih toponima s obzirom na ilirsku, romansku ili hrvatsku toponomastiku uz pokušaj objašnjavanja njihovog nastanka.

Nazočnošću franjevačkog reda u Kraju na Pašmanu na osnovi kritičkog proučavanja legenda i tradicija u njoj još iz vremena Sv. Franje te arhivskih dokumenata o njegovoj gradnji iz oporuke kćeri zadarskog patricija De Saladinis iz 1390. godine bavi se J. V. Velnić u prilogu »Franjevci na otoku Pašmanu« (str. 171—182).

Razmatrajući ukratko nastanak i povijesni razvoj, izgled samostanskog kompleksa te veze s vikarijom tranjevačkog roda u provinciji Bosni, autor upozorava i na razgranatost i vjersko-kulturno značenje djelatnosti male braće na području šire zadarske kopnene i otočne okolice.

Premda je opseg objavljene izvorne građe i literature za proučavanje gospodarske povijesti Pašmana vrlo skroman, S. Peričić u »Prilogu poznavanju gospodarskog života na Pašmanu u 18. stoljeću« (str. 183—194) na osnovi neobjelodanjenih i krajnje rijetko korištene građe Historijskog arhiva u Zadru i Archivio di Stato u Veneciji, upozorava na uvjete životnog svakodnevlja stanovništva otoka u promatranom razdoblju. Ukratko pokazujući osnovne demografske pokazatelje kretanja otočnog stanovništva, autor se, uz prilaganje tabelarnih pokazatelja, bavi oblicima njegove djelatnosti u poljoprivredi, stočarstvu, ribolovu, pomorstvu i različitim obrtnim aktivnostima (brodogradnja, kamenarstvo, proizvodnja vapna).

»Književni spomenici hrvatskog srednjovjekovlja vezani uz otok Pašman« (str. 195—206) predmet su priloga N. Kolumbića. Zadržavajući se isključivo na nekoliko reprezentativnih spomenika pismenosti i književnosti otoka Pašmana (Regula Sv. Benedikta, Pašmanski brevijar, Tkonski zbornik), autor upozorava na njihovo crkveno-pravno, književno, filološko i kulturno-povijesno značenje te pretpostavlja moguća mjesta njihovog nastanka, pravce kulturnog širenja tekstova i utjecaje na oblikovanje hrvatske renesansne književnosti (napose Marulića).

Pregled dijalektalnog stanja na otoku Pašmanu prema mjerilima za svrstavanje pojedinih regionalnih govora u čakavsko narječje i određivanje stupnja čakavskosti, predmet je rada B. Finke »Mjesto govora otoka Pašmana među obližnjim govorima« (str. 207—217). Autor na osnovi jezičnih ostataka čakavske starine i sadašnjega govora otočnog stanovništva utvrđuje dijalekatske osobine čakavštine, nejednako zastupljene elemente štokavštine i uspoređuje ih s jezičnim osobinama narječja ostalih otoka zadarskog arhipelaga.

Prilog »Školstvo na otoku Pašmanu« M. Zaninovića predstavlja povijesni pregled razvoja školstva i školskih ustanova na otoku Pašmanu, počevši od prvih škola benediktinskih samostana na hrvatskom jeziku i glagoljici, preko razdoblja mlatačke uprave i dolaska austrijske vlasti, kada se (1864. godine) otvaraju i prve pučke škole, sve do razdoblja Kraljevine SHS, talijanske okupacije i temeljite reorganizacije školske službe nakon oslobođenja. Prilog je upotpunjen tabelarnim pregledom broja učenika i učitelja po pašmanskim naseljima za neka poslijeratna godišta.

Etnografskim značajkama otoka Pašmana, nastajanjem i razvojem tradicijskog života i kulture njegovih stanovnika, bavi se, na osnovi muzejske građe i zbirki iz Zadra, Biograda, Tkona i Kraja O. Oštrić u prilogu »Iz narodne baštine otoka Pašmana« (str. 237—267). Predstavljajući elemente muške i ženske narodne nošnje, nakit, ukrase te ткаство, opančarstvo i izradu različitih oruđa (vrše, mreže, koševi, sita, rešeta) kao specifične oblike lokalnog rukotvorstva, autor utvrđuje prožimanje jadranskog i dinarskog etnokulturnog elementa uvjetovano društveno-povijesnim razvojem otoka.

U kratkom prilogu »Struktura gospodarstva na otoku Pašmanu u 19. stoljeću« (str. 269—281) S. Obad razmatra zastupljenost pojedinih privrednih grana u ekonomskom životu otočnog stanovništva, napose se zadržavajući na poljodjelstvu kao najdominantnijem obliku privređivanja otočana. Na osnovi onodobnih statističkih pokazatelja autor utvrđuje obradivost, iskoristivost i prisutnost pojedinih kultura na otoku Pašmanu te osnovne elemente agrarno-proizvodnih i vlasničkih odnosa u dalmatinskom kolonatu.

Demografskim gibanjima na otoku Pašmanu od prvih zabilježenih podataka o stanovništvu iz XVI. stoljeća do suvremenih statističkih pregleda iz XIX. i XX. stoljeća bavi se M. Obad u radu »Kretanje stanovništva na otoku Pašmanu u 19.

stoljeću« (str. 283—287). Autor prikazuje usporedno razvoj svakog pojedinog otočnog naselja, iznoseći osnovne pokazatelje demografskih promjena, napose natalitet, mortalitet, prirodni prirast te ukupan broj stanovnika, obitelji, naseljenih i nenaseljenih kuća.

Slijedeća dva referata znanstvenog skupa odnose se na proučavanje prošlosti otoka Pašmana u vrijeme NOB-a. Tako K. Pribilović u prilogu »Otok Pašman i osnivanje i razvoj mornarice NOVJ na zadarskom području (1943—1945)« (str. 289—300) razmatra djelovanje komande mornarice za sjevernodalmatinsku obalu i otoke (tzv. III. pomorski obalni sektor) na Pašmanu 1943—44. godine. Autor se napose bavi sudjelovanjem stanovnika otoka Pašmana u sastavu mornarice NOVJ te njihovom ulogom u kontroli pomorskog prometa u Pašmanskom kanalu tijekom ratnih godina.

U prilogu »Oružane akcije na otoku Pašmanu u NOR-u (1941—1945)« (str. 301—320) M. Colić prikazuje aktivnost pripadnika NOP-a na Pašmanu u toku talijanske okupacije, izraženu održavanjem stalnih partizanskih pomorskih veza s ostalim otocima zadarskog arhipelaga, te Biogradom i zaleđem. Autor navodi oružane akcije boraca otoka Pašmana za vrijeme njemačke okupacije i utvrđuje njihovo značenje za razvoj NOP-a na sjevernodalmatinskom području.

Četiri posljednja referata održana na simpoziju bave se geografsko-prirodnim položajem, pomorskim prometom i plovnošću Pašmanskog kanala, kao i suvremenim gospodarskim aspektima otoka. »Razvoj prometnih veza otoka Pašmana« (str. 343—364) L. Kosa među njima je najzanimljiviji historičarima. Prikazujući ukratko prometno-plovidbeno značenje otoka Pašmana od najstarijih vremena bizantinske uprave, autor napose razmatra prometno razdoblje od početka 19. stoljeća i uspostave prvih parobroda do najnovijeg vremena, tj. uspostave trajektnih veza sa Zadrom i Biogradom te izgradnje mosta između susjednih otoka Ugljana i Pašmana.¹

Lovorka Čoralić

¹ Ostali referati: A. Kalogjera, Geografski aspekti suvremene valorizacije otoka Pašmana (str. 321—341), D. Kučina, Pomorstvo otoka Pašmana (str. 365—371), V. Jadrešić, Otok Pašman — aktualnosti o privrednom i turističkom razvoju (str. 373—381).

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 50 d

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH